

tap bu uzun alıntıda yer verilen tespitleri çok iyi açıklamıştır:

İdeolojik yelpazedeki konumlarına bakmaksızın yirminci asrın İran entelektüelleri, genel olarak, kimlik oluşumu sürecinde referans kültürleri olarak Batı medeniyetini kabul ettiler. Kendi kendini değerlendirme, dil, düşünme biçimleri, değer hükümleri ve siyasi seçenekler ilkelerinin tümü, Batı ile karşılaşmalarından etkilendi. Başka bir deyişle bu entelektüeller felsefi savaşlarını, düşmandan aldıkları silahlarla aynı düşmana, Batı'ya açtılar. Avrupamerkezciliğinden yakayı sıyırma teşebbüslerinde, ne yazık ki yerlilğe mağlup oldular. "... için eylem"den ziyade "-e karşı tepki" entelijansiyasının kimlik söylemlerinin sabit alameti farikası oldu. Teslimiyet ve taklitçilik, sıklıkla sahilik ve özgürlükten ziyade demagoji ve obskürantizme götürdü. Buradan varılan sonuç portresi çarpık bir tasvir, özcü ve ikiye bölünmüş bir dünya görüşü ve kültürel bir şizofreni portresi idi (232).

Tüm bu tespitlerden Türk okurunun ve entelektüellerinin kendilerine çıkarması gereken çok fazla pay olduğunu düşünmekteyim. Çok da uzak olmayan tarihlerde Türk laik/Kemalist seçkinlerinin İran'dan rejim ithal edilecek korkuları yaşaması ve buna ek olarak "Türkiye İran

ya da Cezayir olur mu?" sorularının akılları karıştırdığı dönemlerin analiz edilmesinde, İran entelektüellerine ilişkin yapılmış olan bu çalışmadan yararlanmak gerekir. Türkiye, halen günümüzde her ne kadar dinsel jargonlara eskisi kadar yaslanmasa da, geçmişinde "Siyasal İslam" yaklaşımının içinde yer almış olan bir hükümet tarafından yönetilmektedir. Kitap, okura söylemsel eklemlemelerdeki kırılmaların çok çabuk ortaya çıktığı ve farklı ideolojik söylemlerle eklemlemenin her zaman konjonktürel olarak oluştuğu Türk siyasal hayatında laiklik, kamusal alan, başörtüsü ve din ile geleneğe ilişkin yapılan yorumların daha dikkatli yapılması gereğini göstermektedir. Tepki ve ötekileştirme üzerinden yapılan siyasetin ve kurulmaya çalışılan kimliğin sakıncalarının çok iyi analiz edildiği kitap, Türkiye'de günümüzdeki konjonktürel ötekileştirmelerin ne kadar tehlikeli olduğunu da göstermektedir bize. Kuşkusuz Kemalist aydınlarla Marksist aydınların eklemleme mantıklarının birbiriyle aynı olmadığı ortadadır. Son zamanlarda Kemalist aydınların ulusalcı politika üzerinde milliyetçilerle girdiği eklemleme stratejisi, aklımıza İran'da laik dini entelektüellerin fundamentalist din adamlarının söylemleriyle eklemleme mantığını getirmektedir. Aynı şekilde Avrupa Birliği'ne yaslanan demokratikleşme ve özgürleşme söylemleri aracılığıyla bazı Marksist Türk entelektüellerinin, İslamcı

çevrelerle girdiği "demokratikleşme" üst söylemi etrafında oluşan eklemlemelere de daha dikkatli yaklaşmak gereğini fazlasıyla hissettiriyor kitap.

Türkiye üzerine olan öğretici yönlerinin dışında kitabın bir değerine daha dikkat çekmeyi, çalışmanın hakkını teslim etmek adına gerekli görüyorum. İran entelektüellerinden düşünceleri söylemsel alanı etkileyip şekillendirenler, ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiş; bunun dışında düşünce dünyası ayrıntılı bir şekilde incelenemeyen entelektüel simalar üzerine çok geniş bir dizin kitabın sonuna ek olarak konulmuştur. Bu dizin bile, yazarın kitapta yaptığı özgün tespitlerin yanında, kitap için çok ciddi bir emek harcadığını somut bir şekilde göstermektedir.

Notlar

¹ Bu noktada yazar, entelektüellerin iki grup oluşturduğunu belirtiyor; bunlardan biri toplumsal bakımdan güdümlü ileri görüşlüler ve etkili bürokratik görevliler, diğeri ise tamamen devletin meşruiyetini sağlamak kaygısı ile hareket eden bir nevi ideologlardır. ² Burada tırnak içindeki cümle, kitabın yazarına ait değil, bilakis üçüncü dünya entelektüelleri üzerine yazılmış metinlerden anlaşılacak sonucun bir özeti olarak bana ait bir cümledir. Cümle vurgulanmak için tırnak içine alınmıştır.

Kaynakça

- Fanon, Frantz (2001). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çev. Lütfi Fevzi Topaçoğlu. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Nirumand, Bahman (1988). *İran'da Soluyor Çiçekler*. Çev. Kemal Kurt. İstanbul: Belge Yayınları.
- Said, Edward (1995). *Entelektüel Sürgün, Marjinal, Yabancı*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Said, Edward (2004). *Yersiz Yurtsuz*. Çev. Aylin Üçler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shayegan, Daryush (2002). *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*. Çev. Haldun Bayrı. 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.

Bir Gazetenin Tarihi, Cumhuriyet
Aysun Köktener (2004)
İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 391 sayfa.

Bülent Tellan

Genel olarak medyanın, özelde de gazetenin, toplumsal olayların incelenmesinde, yararlanılan en önemli kaynaklardan biri olduğu, bir çok araştırmacı tarafından tartışmasız kabul edilmektedir. Gazete, tarihinin olayları kronolojik bir sıralama ile takip etmesine, sosyologun toplumsal olayların niceliklerini belirleyebilmesine, siyaset bilimcinin egemen ve muhalif düşünce biçimlerini araştırmasına olanak sağlamaktadır. Ancak sosyal bilimlerin hangi alanından olursanız olun, araştırmacının toplumu çözümlemekte faydalandığı gazetenin güvenilirliğinden emin olması gerekiyor. Gazete gerçekten toplumun nabzını tutabilmiş mi; yoksa okurlarına ve araştırmacıya, gazeteyi hazırlayanların, yayınlayanların, yayınlananların, siyasi ve ekonomik güç odaklarının çıkarlarını mı aktarmaktadır? Bu sorunun yanıtını verebilmenin tek bir yolu var: Basını iyi tanımak.

Basını iyi tanımak, sadece kimin kim olduğunu ya da kimin hangi yayın organına sahip olduğunu, kimin hangi yayın organında çalıştığını, kimin ne zaman hangi görüşleri savunduğunu bilmek ile başarılabilecek bir şey değil. Araştırmacının çalışmasını en ayrıntılı şekilde yapması gerekiyor. Gazetenin içeriği, yöneticileri, yazı işleri kadrosu, haber kaynakları, baskı sa-

ysisi, okuyucu kitlesi gibi verilerle birlikte, diğer gazete ve yayın organlarının durumu ile gazetenin yayımlandığı toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı da araştırmacı tarafından iyi bilinmek durumunda.

Şayet yapılan araştırma bir gazetenin öyküsü üzerineyse, yani bir monografi çalışması ise araştırmacının sadece gazeteye bakarak toplum üzerine bir şeyler söylemesi zor hale geliyor. Çalışmadan beklenen toplumun tarihi, siyaseti, sosyolojisi, ekonomisi gibi verilerden de yararlanarak gazeteyi anlatması oluyor.

Türkiye'de ne yazık ki gazete monografilerine çok sık rastlanmıyor. Yazılanlar ya akademik çalışmalar, ya bir gazetede belli bir dönem çalışan gazeteci-yazarların polemik yönü ağır basan anıları. Metin Münir'in *Sabah Olayı* ve Dinç Bilgin'in *Öyküsü* (1993), Necati Zincirkıran'ın *Hürriyet ve Simavi İmparatorluğu* (1994), Emin Karaca'nın *Cumhuriyet Olayı* (1994), *Milliyet Olayı* (1995), İrem Barutçu'nun *Babıali Tanrıları: Simavi Ailesi* (2004), Aytül Tamer'in *İrade-i Milliye* (2004) gibi daha özgün örnekler ise Türk basın tarihine gazetelerin derinlemesine incelenmesi ile bir boyut kazandırmaya çalışıyor.

Aysun Köktener tarafından kaleme alınan ve Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan *Bir Gazetenin Tarihi, Cumhuriyet* yayınevi tarafından hazırlanmakta olan bir serinin ikinci kitabı. Özden Can-

kaya'nın *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000* ile başlayan bu seri; yayınevinin dahil olduğu grup tarafından yayınlanan *Akşam gazetesi, Anadolu Ajansı* gibi başka örnekler ile devam edecek.

Köktener kitabında kendisinin de altını çizdiği gibi "zor" bir işin altından kalmaya çalışıyor. Ancak, Köktener, -her ne kadar Sunuş'ta "aylarca süren gazete arşivi taraması"ndan söz ediyorsa da- çalışmanın büyük bir çoğunluğunu ikinci el kaynaklara dayandırıyor. Yunus Nadi, Zekeriya Sertel gibi gazetenin kurucuları ile Nadir Nadi, Yalçın Pekşen, Hasan Cemal, Zeki Saral gibi gazetenin yazar ve muhabirlerinin olayların üzerinden bir süre geçtikten sonra yazdıkları anılarından yararlanıyor. Sözü edilen yazarların çoğunlukla polemik amaçlı anıları, özellikle bazı olguların gözardı edilmesine, bazılarının ise lüzumundan fazla önemli sayılmasına neden oluyor.

Çalışmada kaynaklara atıf yapan 123 dipnotun 120'si, incelenen *Cumhuriyet* gazetesi dışındaki metinlere gönderme yapıyor. 1928 yılı öncesinde, gazetenin Arap harfleri ile basıldığı döneme ait haberler ve yazılar Konur Ertop'un "1924-1974 Cumhuriyet" isimli derlemesi ile 1994 ve 1996 yıllarında yayınlanan, gazetenin 70. ve 73. yıl özel eklerinden alıntılanmış.

Kitap, Türkiye'nin siyasal tarihindeki geçiş dönemleri göz önüne alınarak 4 bölüme ayrılmış durumda. 1924-1946 yılları

arası *Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Gazetesi*; 1946-1960 yılları arası *Çok Partili Döneminde Cumhuriyet Gazetesi*; 1960-1980 yılları arası *27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Ara Rejimlerin Arasında Cumhuriyet*; 1980'den günümüze kadar uzanan süreç ise *12 Eylül 1980'den 2000'li Yıllara* başlığı altında ele alınıyor. Ancak, siyasal kronolojiye uygun yapılan bu bölümlendirme, bölüm içi tutarlılık olmadığı için okuma kolaylığı sağlayamıyor. Her bölümde, ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel ortamında *Cumhuriyet* gazetesinin yeri ele alınıyor, gazetenin o dönemdeki yazar kadrosu sıralanıyor, hangi konuların hangi sayfalarda işlendiği anlatılıyor, döneme ait önemli kampanyalar aktarılıyor. Ardından *Dönemin Önemli Olayları ve Cumhuriyet Gazetesi* alt başlığı altında, bölümün başında ele alınan konulara yol açan olaylar yeniden sıralanıyor. Bu durum konuların birden fazla tekrarlanması dışında başka sorunlara da yol açıyor. Yaklaşık yirmişer yıllık süreçleri kapsayan bölümlendirme yüzünden benzer durumlar birbirine karıştırılıyor, neden ve sonuç ilişkisi birbirinden farklı olaylar için yeniden kuruluyor.

Bu eleştirimizi bir örnek ile açıklamamız mümkün: *Cumhuriyet* gazetesinin 1971 yılında yaşadığı ve Başyazar Nadir Nadi'nin istifasına yol açan bunalım ilk olarak 111. sayfada gazetenin bu dönemdeki tirajı anlatılırken ele alınıyor. Ancak bunalımın sebepleri ve sonuçlarına burada değinilmezken, 113. sayfada *Cumhuriyet*'e

Reklam Boykotu başlığı ile Nadir Nadi'nin istifası yeniden ele alınıyor. 114. sayfadan 122. sayfaya kadar devam eden alt bölümde *Yönetim Değişikliği ve Nadir Nadi'nin Başyazarlıktan İstifası* başlığı ile önce Nadir Nadi'nin kardeşleri ile 1963 yılında yaşadığı anlaşmazlık ve gazeteden ayrılışı; daha sonra *Cumhuriyet Gazetesinde İkinci Yönetim Değişikliği* alt başlığı ile 1971 yılında Nadir Nadi'nin istifası üçüncü kez ele alınıyor. İstifaya sebep olacak anlaşmazlığın nedeni olarak İlhan Selçuk'un kaleme aldığı iki yazıdan söz ediliyorsa da, İlhan Selçuk'un gazetede yazar olarak çalışmaya başladığına ilişkin bilgi 123. sayfada veriliyor. İlhan Selçuk'un yazdığı ve aile içi kavgaya sebep olacak yazılar ile bu yazıların ardından Selçuk'un tutuklanıp yargılanması ise 133. sayfadan 136. sayfaya kadar süren *Yayın Yasaklanıyor, İlhan Selçuk Tutuklanıyor* başlığı ile anlatılıyor.

Köktener, kitabın 25. sayfasında "siyah beyaz özelliği ile tanınan *Cumhuriyet* gazetesi 28 Şubat 1930'da ilk renkli ilanını yayınladı" diyor. Gazetenin özellikle ofset baskının yaygınlaştığı 1980'li yıllarda diğer gazetelere göre belirgin farklılığı olan siyah beyaz basılıyor olması 50 yıllık bir tarihi sapma ile vurgulanıyor. 1930'lu yıllar Türkiye'sinde tamamı renkli yayınlanan bir gazete olmadığı gibi, *Cumhuriyet* gazetesi teknik imkanlarını olabildiğince zorlayarak iki renkli baskıya gazetenin sayfalarında yer vermeye çalışıyor. Abdülrezak Altun, "Toplumsal Değişme ve Tek-

nolojik Gelişme Bağlamında Türk Basınında Sayfa Düzenleme Anlayışının Gelişimi (1960-1979)" isimli doktora çalışmasında *Cumhuriyet* gazetesinin kırmızı renkte bastığı yönlendirici ok ve zayıflatılmış zemin görüntüsü (filigran) kullanımı ile dönemin gazete tasarımı açısından anılması gereken bir uygulama yapmakta olduğunun altını çizer (39).

Kitabın 35. sayfasında *Cumhuriyet* gazetesinin promosyon olarak verdiği ucuzluk kuponları, Emin Karaca'nın çalışması kaynak gösterilerek "Türk basınındaki ilk promosyonlardan biri" olarak tanımlanıyor¹. Oysa bu konuda çalışan Orhan Koloğlu'na göre, bilinen ilk promosyon Hadika (Bahçe) gazetesi tarafından 24 Nisan 1870 tarihinde verilen meyve fidanı, çiçek tohumu ve kalem aşısıydı (Akagündüz).

Yazar çalışmasında yer yer anakroniye de sürükleniyor. Örneğin 1950-1960 yılları arasında Başbakanlık yapmış olan Adnan Menderes'in 1954 seçimleri öncesi söylediği "odunu aday göstersem seçilir" cümlesi², kitabın 80. sayfasında, 1950 seçimlerini kazanan DP yönetiminin kendisini devaynasında gördüğünün işareti olarak değerlendiriliyor.

108. ve takip eden sayfalarda, 27 Mayıs dönemi; 1994, 2001 ve 2002 yıllarında *Cumhuriyet*'te yayınlanan köşe yazısı ve haberlere dayanarak anlatıyor.

1991 yılında Nadir Nadi'nin ölümünün ardından yaşanan ve gazetenin idari ve yazı kadrosunun ikiye bölünmesine yol açan bunalım döneminin kitapta yer alışı biçimi de oldukça sorunlu. Kitapta 2000'li yıllardan söz edilirken, 174. sayfada *Nadir Nadi'nin Vefatı ve Cumhuriyet'te Yaşanan Deprem* alt başlığı ile 1991 yılında yaşanan olaylar ele alınıyor. Olayların sebeplerinin ele alındığı bu bölümde Hasan Cemal ve Okay Gönensin gibi "gazete yönetiminde kalanlar"ın yazdıklarından yararlanılmış, ancak olayın diğer tarafını oluşturan "istifa edenler" in fikirleri ve yazdıklarına yer verilmemiş. Olayın nedenleri 11 sayfa boyunca anlatılırken, istifalar sonrası yaşanan boykot ve istifa eden kadronun geri dönüşü bir sayfa içerisinde özetlenivermiş. Takip eden 188. sayfada Berrin Nadi'nin 2001 yılındaki vefatından söz edilirken; yine aynı sayfada *Yazarlar Bir Gidiyor, Bir Geliyor* alt başlığı ile 1991 yılında istifa edenlerin gazeteye geri dönüşleri ele alınıyor. Ancak yazı kadrosunda yer alan Uğur Mumcu, Ali Sirmen, Oktay Akbal, Cüneyt Arcayürek gibi isimlerin gazeteden ayrılmaları ve başka gazetelerde çalışmaya başlamaları, 1992'de yönetim değişikliğinden sonra geri dönmeleri yaşanan olaylar ile ilişkilendirilmeden anlatılıyor. Yine bu alt başlıkta ne zaman çalışmaya başlayıp, ne zaman ayrıldığı belirtilmediği için anılan bir çok isim sanki hala gazetede yazıyor gibi anlaşılıyor.

Köktener'in kitabı güzel bir hedefi olan, ancak bu hedefe tam olarak ulaşamamış bir çalışma. Kendisinin de ifade ettiği gibi "80 yıllık bir yayın yaşamını tek bir kitabın içine sığdırmak kolay değil". Ancak, *Cumhuriyet* gazetesi, Türkiye'yi anlamak için önemli bir kaynak. Gazetenin uzun geçmişi, geçirdiği iniş çıkışlı yayın hayatını incelemek fazlasıyla cesaret istiyor. Türk basın tarihi ile ilgili çalışmaların ve gazete monografilerinin oldukça az olduğunu da düşününce; Köktener'in çalışması, gazetenin 80 yıllık koleksiyonuna erişme imkanı olmayan ve gazete üzerine farklı kaynaklarda yer alan çok çeşitli sayıda bilgiye nasıl ulaşacağını bil(e)meyen okura tek bir kitapta, gazetenin geçirdiği bütün evreleri, farklı dönemlerdeki farklı tutumlarını ve gazetenin başına gelen sıkıntıları iyi aktarıyor. Böylece okuyucu için, hem Türkiye'yi hem Türk basını ve hem de *Cumhuriyet*'i tanımak için bir kaynak halini alıyor.

Notlar

¹ Burada Karaca'nın *Cumhuriyet Olayı* isimli kitabında yer alan bu yanlış bilginin Hıfzı Topuz'un *100 Soruda Türk Basın Tarihi* ve aynı kitabın genişletilmiş hali olan *İkinci Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi* isimli çalışmalarında da yer aldığını belirtmek gerekiyor.

² Dönemin önemli siyasal aktörlerinden Turan Güneş "odunu aday göstersem seçilir" cümlesinin söylenilmesini seçmenlerin adaylara değil partiye oy verdiğini ifade eden terbiyesizce bir anlatım olduğunu ama kendini büyük görme iması taşımadığını belirterek şöyle yorumlar: "1954'te, DP örgütleri kendi illerinde seçimi kazanmak için önemli adam arıyordu. Yani liste sürükleyecek adam. Oysa zaman gösterdi ki Doğu ve Güneydoğu bir tarafa bırakılırsa, özellikle Batı'da kimsenin oy sürüklediği yok. Nitekim ondan sonra

rahmetli Menderes, 'odunu da koysam milletvekili yaparım' diye bu yüzden konuşmuştu." (Barlas)

Kaynaklar

- Altun, Abdülrezak (2000). *Toplumsal Değişme ve Teknolojik Gelişme Bağlamında Türk Basınında Sayfa Düzenleme Anlayışının Gelişimi (1960-1979)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karaca, Emin (1994). *Cumhuriyet Olayı*. İstanbul: Altın Kitapevi.
- Topuz, Hıfzı (1996). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Topuz, Hıfzı (2003). *İkinci Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ertop, Konur (1974). *1924-1974 Cumhuriyet*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetecilik.
- Barlas, Mehmet (2000). *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Akagündüz, Ülkü Özel (1997). "Dedelerimiz de Kupon Kesti". *Aksiyon* 151. 25-31 Ekim.